

Miroslav Novotný a Tomáš Veber
**Ze mlýna, tkalcovny či od řeznického špalku
 ke kněžské sutaně.**
**Formování drobné kněžské inteligence
 na jihu Čech v 1. polovině 19. století***

**From Millwheel, Loom or Butcher's Block to Priest's Habit:
 The Emergence of a Minor Intelligentsia in South Bohemia, 1800–1850**

■ **Abstract:** Minor intelligentsia, significantly influenced by the ideas of the Enlightenment and the policy and practice of the church before 1848, included the bishopric priests. The authors show not only their gradual formation, but on concrete examples they prove their mutual relationships, influences and individual activities. The fates of butcher's, miller's, farmer's or weaver's boys show, on the one hand, the social and professional variety of these representatives of future small town and village elites, on the other hand they point out to important relationships between centres such as Prague or Vienna and the periphery which, in the early nineteenth century, included Budweis and other cities not just in the South of Bohemia.

■ **Klíčová slova:** České Budějovice; josefinismus; národní obrození; drobná inteligence; kněží; studium bohosloví; Neumann; Körner; Sláma; Vrána; Nováček; Zátka

■ **Keywords:** Budweis; Josephinism; National Revival; minor intelligentsia; study of theology; Neumann; Körner; Sláma; Vrána; Nováček; Zátka

■ **Miroslav Novotný (* 1958)** je docentem českých dějin na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích (Ústav archivnictví a pomocných věd historických). Zabývá se dějinami českých zemí v 16.–19. století se zaměřením na církevní dějiny a dějiny školství a vzdělanosti. Vedle řady časopiseckých studií je spoluautorem několika kolektivních monografií (mj. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*, České Budějovice 2006; *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010 či *Světy posledních Rožmberků*, Praha 2011). E-mail: novotny@ff.jcu.cz; mironovo@volny.cz.

■ **Tomáš Veber (* 1979)** je odborným asistentem katedry teologických věd na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Zabývá se zejména regionálními dějinami jižních Čech od konce 18. století do současnosti, církevními dějinami a dějinami teologie. Kromě článků a studií publikoval např. monografii *Teolog-polemik Antonín Lenz (1829–1901). Počátky teologické antropologie v českých zemích v 19. století*, České Budějovice 2008, či knihu *Dvě století dějin českobudějovického kněžského semináře (1803–1950)*, České Budějovice 2013. E-mail: tveber@tf.jcu.cz; tom.veber@seznam.cz.

Tereziánsko-josefské reformy přinesly ve druhé polovině 18. století zásadní změny do života katolické církve v habsburské monarchii. Jejich důležitou součástí byly – vzhledem k přetrvávající významné roli katolických duchovních v životě společnosti – rovněž zásahy státu do vlastní výchovy a vzdělávání nových adeptů duchovní dráhy. Nejradikálnějším výrazem nově prosazené formace kněží v duchu zohledňujícím v prvé

* Tento příspěvek vznikl s laskavým přispěním Grantové agentury České republiky jako dílčí výstup projektu r. č. 14–26999S – *Českobudějovická diecéze v letech 1783/1789–1850*.

řadě zájmy státu se stalo zřízení tzv. generálních seminářů, z nichž navzdory krátké době existence vyšla sice nepříliš početná, ale v následujících několika desetiletích velmi vlivná a aktivní skupina osvěcenských kněží.¹ Generace kleriků připravujících se na své duchovní poslání v teologických učilištích josefské a franciskánské éry sice plně respektovaly vnější podřízenost církve státu a její faktické začlenění do struktury státní správy, postupem času se však stále více vymezovaly vůči státním zásahům do vlastních duchovních záležitostí – tyto kritické hlasy však nabyly na síle až ve čtyřicátých letech 19. století.²

Ambivalentnost postavení katolické církve v první polovině 19. století byla dána několika skutečnostmi. Naprosté podřízení církve státu nebylo v zájmu státní moci, neboť stát církev i nadále potřeboval, a proto musel akceptovat její – zatím – nezastupitelnou „učitelskou“ roli jak ve sféře elementárního a sekundárního školství, tak i v rovině etické výchovy svých občanů-věřících v rámci jednotlivých farností.³ Další nezanedbatelný faktor, který byla státní moc nucena respektovat, představovala až hluboko do 19. století téměř výlučná role církve coby hlavního prostředníka mezi státními orgány a zejména venkovským obyvatelstvem. Na druhé straně však nemálo duchovních v neklidných časech po napoleonských válkách bez větších výhrad přijímalo paternalistickou roli státu, umožňující relativně bezproblémové znovuoobnovení role římskokatolické církve ve společnosti. Jednotliví faráři tak sice na jedné straně fungovali jako „prodloužená ruka státu“, na druhé straně však nezřídka vystupovali též jako hlasatelé nových myšlenek týkajících se nejen postavení církve, což v podmínkách postupující katolické restaurace po napoleonských válkách nemuselo být vždy v žádoucím souladu.⁴ Navíc to byli právě tito řadoví „dělníci na vinici Páně“, kteří znali velmi dobře situaci obyvatel venkova i s jejich mnohdy dlouhodobě přežívajícím „barokně

¹ V obecné rovině srov. např. Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*, Praha 1999; stále aktuální je (i více než 60 let po svém sepsání) také práce Františka KUTNARA, *Obrozenské vlastenectví a nacionalismus*, Praha 2003; dále k tomu souhrnně Daniela TINKOVÁ, *Jakobíni v sutaně. Neklidní kněží, strach z revoluce a konec osvěcenství na Moravě*, Praha 2011, zvl. s. 27–47; v evropském kontextu srov. též René RÉMOND, *Náboženství a společnost v Evropě*, Praha 2003.

² Již od konce třicátých let 19. století se začaly hlasitěji ozývat požadavky na větší míru nezávislosti církve. Potvrzením končící éry josefinismu v Rakousku se však staly až dubnové dekrety z roku 1850, jimiž panovník zrušil dosud platné josefinistické *placetum regium*, zabraňující přímému styku biskupů s Římem, a zároveň uznal pravomoci biskupů ve věcech disciplíny a kultu; nový kurs vlády v náboženských záležitostech pak jednoznačně demonstrovalo uzavření konkordátu mezi rakouským státem a Svatým stolicí 18. srpna 1855.

³ Blíže např. Miroslav NOVOTNÝ, *Děti státu. Školství v českých zemích mezi reformou a tradicí*, in: J. Lorman – D. Tinková (edd.), *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvěcenství*, Praha 2008, s. 164–182.

⁴ Srov. např. známý proces s Bernardem Bolzanem (v letech 1818–1825) či osudy jeho studenta, pozdějšího učitele litoměřického semináře a vydavatele Bolzanových spisů Michaela Josefa Fesla, který byl jako svůdce mládeže roku 1820 odvolán ze všech funkcí v litoměřickém semináři a následně až do roku 1834 internován, či odvolání Filipa Neděleho v roce 1822 z místa profesora bibliktiky kněžského semináře v Brně vzhledem k nesouladu jeho přednášek s předepsaným oficiálním církevním výkladem. Podrobněji Jaromír LOUŽIL, *Bernard Bolzano*, Praha 1978, zvl. s. 153–163; Bernard BOLZANO, *Vlastní životopis*, Praha 1981, zvl. s. 54–114; Jaroslav MACEK, *Biskupství litoměřické*, Kostelní Vydří 2005, s. 72–74; Jindřich Zdeněk CHAROUZ, *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807–1950*, Brno 2007, s. 38, a M. HROCH, *Na prahu*, 178–181.

laděným“ náboženským konzervatismem. Podřízenost církve státní moci a cílená izolovanost předbřeznového Rakouska od soudobých myšlenkových evropských trendů, včetně teologických, spolu s romantismem adorovanou minulostí a probuzeným nacionalismem napomohly též k výraznému zapojení řady katolických kněží, vychovaných v generálních či po roce 1790 v diecézních seminářích v duchu josefinismu, resp. umírněného josefinismu, do postupně silícího proudu národního obrození.⁵

Z pohledu řadového věřícího tak každý kněz stále představoval nezpochybnitelnou duchovní autoritu, zajišťující především všechny potřebné náboženské záležitosti v rámci jemu svěřeného církevního úřadu. Vedle této primární církevní pastýřské a učitelské role však byly nyní duchovním přiděleny i nové světské kompetence a úkoly – farář měl být jak šířitelem nezbytné osvěty mezi farníky⁶, tak i loajálním a spolehlivým státním úředníkem, který důsledně prosazuje v místě svého působení státní zájem, tj. utváření mravného, pracovitého, spořádaného a vůči státu i vládnoucí dynastii zcela loajálního poddaného.⁷

K plnění všech těchto předepsaných úkolů měl být duchovní řádně připraven. Protože katolické duchovenstvo tvořilo zvláštní sociální skupinu, která se nemohla obnovovat a doplňovat obvyklou reprodukcí, najdeme v jeho řadách příslušníky všech ostatních společenských stavů. Zejména pro nižší vrstvy bylo kněžské povolání stále nejspolehlivějším prostředkem společenského vzestupu. Dosavadní potridentský model přípravy barokního kléru byl ve druhé polovině 18. století reformován jak z hlediska obsahu, kdy byl hlavní důraz položen na praktickou stránku jeho poslání, tedy řádnou pastorační a katechezi svěřených farníků, tak i v institucionální rovině soustředěním všech uchazečů o kněžské povolání v generálních seminářích.⁸ Po jejich zrušení v roce

⁵ Jaroslav KADLEC, *Přehled českých církevních dějin II*, Praha 1991, s. 149–175 (jeho hodnocení josefinismu je však příliš příkré a jednoznačné). Srov. též Zdeněk R. NESPOR, *Výchova kněží a jejich působení na přelomu 18. a 19. století*, Lidé města/Urban People 8 (19), 2006, s. 9–44.

⁶ Jedním z prvních duchovních, kteří v praktické rovině usilovali o prosazení potřebných změn jak ve své vlastní činnosti, tak i v životě jim svěřených věřících, byl např. poslední zlatokorunský opat Bohumír Bylanský. Blíže k němu Martin GAŽI – Jarmila HANSOVÁ, *Držím se ve zlatém středu. Zlatokorunský opat Bohumír Bylanský a jeho svět*, in: M. Gaži (ed.), *Klášter Zlatá Koruna. Dějiny – památky – lidé*, České Budějovice 2007, s. 439–474; a též Martin GAŽI, *Osvícenský praktik, nebo prelát tmář? Zlatokorunský opat Bohumír Bylanský v intelektuálním panoramatu druhé poloviny 18. století*, in: J. Lorman – D. Tinková (edd.), *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvěcenství*, Praha 2008, s. 278–300.

⁷ Ideál josefinistického duchovního pastýře podává např. Eduard WINTER, *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740–1848*, Praha 1945, s. 123–135. Ovšem jeho plné prosazení do běžného života naráželo na řadu komplikací, zejména po utlumení reformního zápalu po nástupu Františka I. na trůn. Srov. Ewa KOVÁCS, *Katholische Aufklärung und Josephinismus. Neue Forschungen und Fragestellungen*, in: H. Klüeting (ed.), *Katholische Aufklärung. Aufklärung im katholischen Deutschland*, Hamburg 1993; TÁŽ, *Beziehungen von Staat und Kirche im 18. Jahrhundert*, in: E. Zöllner (ed.), *Österreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*, Wien 1983, s. 29–53.

⁸ V předreformní éře byla v českých zemích příprava nových duchovních – světských i řadových – soustředěna na univerzitách v Praze, Olomouci a ve Vratislavi, v pražském arcibiskupském semináři a v řeholních domech některých řeholních společenství (např. v piaristických kolejích v Mikulově, Kroměříži a Litomyšli, pražských generálních studiích dominikánů, augustiniánů a františkánů či v premonstrátském Norbertinu a cisterciáckém Bernardinu). Po roce 1782 byla formace duchovních soustředěna výhradně do nově ustavených státních generálních seminářů – v českých zemích byly tyto semináře založeny dva: v Praze (1783) a v Hradisku u Olomouce (1785). V jednotlivých diecé-

1790 byly postupně obnoveny či nově založeny semináře diecézní, v nichž v dalších desetiletích probíhala příprava světských i řeholních duchovních. Ale ani v případě těchto diecézních učilišť nebyla kuratela státu nad formací nových kněží odstraněna. Vliv státu se zde projevoval nejen v podobě závazných nařízení či učebnic, ale i ve složení jejich pedagogických sborů, v nichž zejména v prvních desetiletích 19. století působili mnozí duchovní vychovaní v duchu josefinismu v bývalých generálních seminářích.⁹

Jedním z těchto nově založených diecézních teologických učilišť se stal též českobudějovický seminář. Ačkoli dominantně agrární jižní Čechy s většinou venkovského, převážně konzervativního obyvatelstva patřily k významným baštám katolicismu, samostatné církevní správy a vlastního teologického učiliště se dočkaly až v souvislosti s reformní politikou habsburského státu v letech 1783–1803.¹⁰ Okolnosti založení českobudějovického biskupství, stejně jako osobnosti jeho prvních dvou správců, v praktické rovině svého episkopátu plně respektující rozhodující roli státu, determinovaly též charakter nově založeného teologického učiliště.¹¹ Studium teologie v semináři však představovalo vyvrcholení dlouhé cesty za kněžstvím, neboť každý adept duchovní služby musel absolvovat předchozí studium na některém pěti či šestiletém gymnáziu a zvládnout též alespoň dvouletá tradiční propedeutická filosofická studia. Protože jednotlivé biskupské semináře byly určeny pro přípravu duchovních v rámci dané diecéze, pocházeli takřka všichni studenti z měst a obcí nacházejících se na území pod správou

zích pak působily pouze tzv. kněžské domy, kde se absolventi generálního semináře v jednorokém kurzu připravovali na pastorační práci. Srov. zejména Hedvika KUCHAROVÁ, *Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze (1637–1785)*, Bibliotheca Strahoviensis 3, 1997, s. 15–57; TÝŽ, *Řádové koleje a domácí studia premonstrátů a cisterciáků. Nárys jedné z forem mimouniverzitního vyššího církevního školství doby baroka*, in: O. Fejtová et al. (edd.), *Barokní Praha – Barokní Čechie*, s. 583–587; Hedvika KUCHAROVÁ – Zdeněk R. NEŠPOR, *Pastor bonus, seu idea (semper) reformanda. Vzdělávání a výchova kléru pro působení ve farní správě v českých zemích v 18. a na počátku 19. století*, Český časopis historický 105, 2007, s. 351–392; Ondřej BASTL, *Formování josefínských kněží a otázka generálních seminářů*, in: *Od barokní piety k interiorizaci víry? Problémy katolického osvícenství v českých zemích*, Historie – otázky – problémy 1, 2009, č. 2, s. 109–118, a Václav BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 298–356 (autoři kapitoly Duchovenstvo: Martin Gaží, Miroslav Novotný a Marie Ryantová).

⁹ K diecézním seminářům podrobněji na příkladu českobudějovického učiliště Miroslav NOVOTNÝ a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech. Od středověkých počátků do současnosti*, České Budějovice 2006, zejména s. 109–117; TÝŽ, *Výchova a vzdělání kněží v diecézních seminářích v Čechách ve druhé polovině 18. a v první polovině 19. století*, in: *Od barokní piety k interiorizaci víry? Problémy katolického osvícenství v českých zemích*, Historie – otázky – problémy 1, 2009, č. 2, s. 119–132, a TÝŽ, *Výchova diecézního kléru v českých zemích v letech 1848–1918. Na příkladu českobudějovického teologického institutu a biskupského semináře*, in: P. Mačala – P. Marek – J. Hanuš (edd.), *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*, Brno 2010, s. 105–120.

¹⁰ V první polovině 19. století českobudějovická diecéze zahrnovala celkem pět arcikněžství (budějovické, klatovské, strakonické, táborské a vimperské) a třicet vikariátů, nacházejících se na území tehdejšího budějovického, táborského, prácheňského a klatovského kraje – nejnověji k tomu srov. Miroslav NOVOTNÝ, *Českobudějovická diecéze v kontextu proměn církevní správy v českých zemích v 18.–20. století*, in: *Vývoj církevní správy na Moravě (= XXVII. Mikulovské symposium 2002)*, Brno 2003, s. 169–180.

¹¹ Rudolf SVOBODA, *Jan Prokop Schaaffgotsche – první biskup českobudějovický*, Brno 2009; TÝŽ, *Arnošt Konstantin Růžička. Josefista na českobudějovickém biskupském stolci*, České Budějovice 2011; TÝŽ, *Počátky českobudějovické diecéze*, Praha 2015, a také Tomáš VEBER, *Dvě století dějin českobudějovického kněžského semináře (1803–1850)*, České Budějovice 2013; srov. též literaturu uvedenou v pozn. 9.

příslušného biskupa. V případě územně rozsáhlé jihočeské diecéze, v níž se po josefských reformách nacházela pouze dvě gymnázia, tak bylo zapotřebí nejprve v několika krocích rozšířit gymnaziální síť a zcela nově zřídit filosofické lyceum.¹²

V rámci českobudějovické diecéze se tak před rokem 1848 nacházela čtyři gymnázia – v Českých Budějovicích (od roku 1761), Písku (od roku 1778 po přeložení z Klatov), Jindřichově Hradci (obnoveno v roce 1807) a v Klatovech (obnoveno v roce 1811). Po celou sledovanou dobu byla nejvýznamnější z nich českobudějovická piaristická latinská škola, která patřila rovněž k předním středoškolským ústavům v celých Čechách (ve čtyřicátých letech 19. století se stala nejnavštěvovanějším mimopražským gymnáziem v Čechách).¹³ Vcelku logicky tedy absolventi českobudějovického gymnázia představovali nejpočetnější skupinu studentů tamního filosofického lycea, založeného v roce 1803.¹⁴

Do poloviny 19. století nastoupilo podle neúplných studijních katalogů do prvního ročníku českobudějovického filosofického učiliště přibližně 2 600 studentů (tj. v průměru 58 ročně), z nichž téměř 1 800 jako místo svého původu uvedlo ve studijních katalozích některou z lokalit v rámci jihočeské diecéze.¹⁵ Vzhledem k tomu, že lycejni

¹² Gymnázia, navzdory svým omezením (zejm. obtížné dostupnosti vzhledem k nízkému počtu škol, ekonomické náročnosti a jazykově německému rázu výuky), se v 19. století stala místem, kde vyrůstaly generace buditelů a významných představitelů české kultury i politiky; bližze např. Jan HAVRÁNEK, *Česká, polská a slovenská inteligence v Rakousko-Uhersku (Srovnávací studie)*, in: Česká akademie věd a umění 1891–1991. Sborník příspěvků k 100. výročí zahájení činnosti, Praha 1993, s. 29–53, a TÝŽ, *Role gymnázií při vytváření kulturní elity českého národa v 2. polovině 19. století*, in: Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělávání. Z Českého ráje a Podkrkonoší, 5. supplementum, Semily 2000, s. 61–71.

¹³ V letech 1800–1848 bylo ve školních katalozích českobudějovického gymnázia zapsáno více než 4 900 mladých mužů, průměrně tedy 330 ročně, počty studentů zbývajících tří „jihočeských“ gymnázií byly výrazně nižší, např. průměrný počet klatovských gymnazistů činil v letech 1812–1850 pouze 187 a podobně tomu bylo i v Jindřichově Hradci či Písku. Tyto i další údaje o jihočeských gymnazistech, lyceistech a seminaristech v tomto příspěvku srov. zejm. v M. NOVOTNÝ a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti*, s. 81–117; TÝŽ, *Socioprofesní a teritoriální stratifikace studentů českobudějovických vyšších škol a středních škol v první polovině 19. století*, *Historická demografie* 31, 2007, s. 117–146, a TÝŽ, *Českobudějovické piaristické gymnasium a utváření vrstvy moderní inteligence na jihu Čech (1762–1848)*, *Documenta Pragensia* 27, 2008, s. 935–958; srov. též Tomáš VEBER, *Českobudějovický biskupský kněžský seminář v letech 1803–1850*, Česká Budějovice 2003 (diplomová práce).

¹⁴ Filosofická studia byla v první polovině 19. století v českých zemích pěstována na univerzitě v Praze, na tříletém lyceu v Olomouci (od roku 1782) a též na dvouletých lyceích mimo tradiční univerzitní centra, tj. v Brně, Českých Budějovicích, Litomyšli, Mikulově, Mostu a Plzni, která byla postupně otevřena v letech 1802–1808. Absolvování lycea postačovalo nejen k dalšímu studiu v diecézním semináři, ale – po nezbytném doplnění třetího roku filosofických studií na univerzitě – opravňovalo k výkonu učitelského povolání či ke studiu na některé z odborných fakult.

¹⁵ Celkově bylo v pramenech uvedeno bezmála 700 lokalit (včetně blíže neurčených obcí či míst mimo hranice českých zemí), z nichž se přibližně 460 nacházelo na území tehdejší českobudějovické diecéze. Z jihočeských měst a městeček byly nejvíce zastoupeny České Budějovice (298 lyceistů), Jindřichův Hradec (102), Písek (78), Český Krumlov (59), Prachatice (41), Strakonice (36), Netolice (35), Tábor (31), Třeboň (29), Soběslav (25), Volyně (23), Velešín (22), Pelhřimov (21), Vodňany (20), Kaplice (19), Hluboká nad Vltavou (17), Lhenice, Nové Hradky a Nová Bystřice (16), Horní Planá a Týn nad Vltavou (13), Horní Stropnice (12) a Chvalšiny (11). Dále ze studovalo též 49 rodáků z Klatov, 24 z Horažďovic, 19 ze Sušice, po 12 z Březnice a Kašperských Hor, 8 z Domažlic, 4 až 5 studentů

katalogy obsahují v případě třinácti školních roků rovněž informace o předchozím studiu českobudějovických filosofů, lze na jejich základě alespoň přibližně určit, ze kterých gymnázií především tito mladí muži do jihočeské metropole přicházeli. Na základě těchto třinácti ročníků lze stanovit, že na českobudějovické filosofii v dalším studiu pokračovalo minimálně 168 jindřichohradeckých, 137 píseckých a 92 klatovských gymnazistů. Ovšem zdaleka největší počet lyceistů se rekrutoval z řad absolventů českobudějovického piaristického gymnázia, jichž bylo ve stejném období v katalozích zaznamenáno 397. Za celou dobu existence českobudějovického lycea, tedy do roku 1848, zde dokonce studovalo téměř 1 220 mladých mužů z tamního gymnázia, což znamená, že ke studiu filosofie v Českých Budějovicích nastoupily více než tři čtvrtiny všech studentů, kteří v příslušných letech ukončili poslední třídu zdejší piaristické latinské školy.¹⁶ Zjištěné poznatky o sociální struktuře přibližně 1 100 lyceistů, u nichž byl tento údaj v katalozích uveden, dokládají, že většina studentů pocházela z řemeslnických (523, tj. 47 %) či úřednických rodin (140, tj. 13 %), výrazněji zde byli zastoupeni též mladíci z venkova (183, tj. 17 %) a z učitelských rodin (50, tj. 5 %); tato skladba českobudějovických filosofů v podstatě odpovídala sociální struktuře studentů všech čtyř výše uvedených gymnázií¹⁷.

První českobudějovický biskup Johann Prokop Schaaffgotsche pokládal v souladu se závěry Tridentina za svou svrchovanou pravomoc výchovu a vzdělávání „svých“ adeptů kněžství osobně kontrolovat, ale vzhledem k ekonomické a materiální situaci jím spravované diecéze se přebudování kněžského domu, fungujícího od roku 1788 v budově bývalého kapucínského konventu u kostela svaté Anny, na plnohodnotný

pocházelo ze Kdyně, Všerub, Prášil, Dlouhé Vsi a Divišovic, z dalších menších míst nacházejících se v jihozápadní části tehdejší českobudějovické diecéze pak přicházeli obvykle již jen jednotlivci; ti všichni vstupovali na lyceum nejčastěji po absolvování klatovského gymnázia (v menší míře i píseckého a českobudějovického). Blíže k tomu srov. literaturu citovanou v pozn. 13.

¹⁶ Tyto údaje obsahují pouze katalogy ze školních let 1811/1812, 1812/1813, 1813/1814, 1814/1815, 1818/1819, 1820/1821, 1823/1824, 1825/1826, 1826/1827, 1832/1833, 1835/1836, 1839/1840 a 1846/1847. Mezi lyceisty zde uvedenými najdeme mj. i osmnáct absolventů jihlavského gymnázia, nechybí zde ani malé skupiny studentů z vídeňského či lineckého gymnázia. Potřebné údaje pro chybějící roky byly v případě českobudějovického gymnázia doplněny na základě srovnání zápisů ve studijních katalozích gymnázia a lycea. Srov. SOA Třeboň, Biskupský archiv, *Prospěchové katalogy studentů českobudějovického lycea*, kart. 152–158, sign. VII/4/e/1–7; SOKA v Českých Budějovicích, *Piaristické školy*, inv. č. 103, sign. B 126, IB2–96, *Catalogus II. discipulorum domus scholarum piarum Bohemo-Budvicensis erectus A. D. 1794–1835*; tamtéž, inv. č. 104, sign. IB2–97, *Catalogus III. discipulorum domus scholarum piarum Bohemo-Budvicensis erectus a. d. 1836–1849*; tamtéž, *Piaristické školy*, inv. č. 132, sign. B 126, III-2, *Juventus Gymnasii Budvicensis e Moribus et Progresu in Litteris* (výroční zprávy z let 1814–1831, 1835–1837 a 1839–1846) a též Martina KOPEČNÁ, *Piaristické gymnázium v Českých Budějovicích v letech 1800–1848*, České Budějovice 2003 (diplomová práce), s. 57an. a Příloha č. 4.

¹⁷ Jako *pars pro toto* lze uvést sociální charakteristiku českobudějovických gymnazistů sestavenou na základě údajů uvedených v katalozích téměř v úplnosti pro léta 1805–1843, v nichž bylo uvedeno povolání otce u přibližně 4 000 studentů. Z nich bylo z rodin nejrozumnějších řemeslníků více než 1 600 (tj. 40 %), obchodníků (160; 4 %), hostinských (119; 3 %), úředníků a písařů (309; 8 %), učitelů (144; 4 %), lékařů (104; 3 %) a přibližně 700 (tj. 18 %) chlapců bylo z rodin rolníků, chalupníků, domkářů, zahradníků, ovčáků, výměnkářů, resp. sedláků, statkářů či šafářů atd. Srov. literaturu citovanou v pozn. 13 a též M. KOPEČNÁ, *Piaristické gymnázium v Českých Budějovicích v letech 1800–1848*, s. 57an. a Příloha č. 1, 6 a 7.

kněžský seminář protáhlo až do prvních let následujícího století.¹⁸ Souhlas panovníka se zřízením diecézního kněžského semináře a teologického učiliště (*Institutum theologiæ dioecesanum seminariumque clericorum*) získal biskup sice již na jaře 1803, ale pro první studenty se seminář otevřel až 4. listopadu 1804. Zároveň s tím mu byly dány do vínku také první vnitřní předpisy – seminární statuta a denní rozvrh činností, *ordo diurnus*.¹⁹ Budova semináře sloužila nejen vlastní výuce, ale byli zde také ubytováni učitelé i třicet studentů-alumnů, pobírajících tzv. *alumnaticum* z náboženského fondu. Kapacita alumnátu však byla od samého počátku nedostačující, neboť hned v roce 1804 do všech tří studijních ročníků vstoupilo celkem 105 studentů. Situace se stala ještě tíživější po roce 1817, kdy i v českobudějovickém semináři bylo studium rozšířeno na čtyři ročníky.²⁰ Avšak teprve v letech 1843–1844 byla seminární budova na náklady náboženského fondu přebudována a zvýšena o jedno patro, což umožnilo řádně ubytovat celkem 100 alumnů. Ostatní studenti však byli i nadále v ústavu pouze vzděláváni. Mj. i proto byl v roce 1816 biskupem Růžičkou nově zřízen úřad studijního prefekta, který vykonával dozor nad studiem a chováním studentů, zejména těch, kteří byli ubytováni v podnájmech ve městě.²¹

Zatímco o všech zásadních otázkách týkajících se seminaristů rozhodovali českobudějovičtí ordináři, z nichž pouze v pořadí druhý z nich měl přímou osobní zkušenost s činností generálních seminářů,²² každodenní provoz teologického učiliště ležel na bedrech rektora,²³ jímž byl vždy jmenován některý z předních seminárních učitelů.

¹⁸ Do té doby byli kněží českobudějovické diecéze ke svým pastoračním povinnostem připravováni v generálním semináři v Praze a po jeho zrušení tamtéž v arcibiskupském kněžském semináři, přičemž poslední rok studia trávili praktickou činností v českobudějovickém kněžském domě.

¹⁹ Efektivním prostředkem uplatnění státního vlivu na činnost semináře bylo zejm. financování jeho provozu (valnou měrou právě z prostředků náboženského fondu) a kontrola řádného používání centrálně předepsaných učebních textů.

²⁰ Po roce 1815 tak byly délka i obsah studia v biskupských seminářích v podstatné části přizpůsobeny teologickým fakultám, což opravňovalo absolventy diecézních učilišť k získání doktorátu teologie, který však mohli získat až po vykonání předepsaných rigorózních zkoušek na některé z teologických fakult.

²¹ V budově se nacházelo několik úředních místností, šest učeben-studoven, čítárna, sborovna, kaple, dvanáct ložnic a byty profesorů i představených semináře, profesorská a seminární knihovna (seminární knihovna začala být budována ve dvacátých letech 19. století z podnětu tehdejšího rektora semináře Vojtěcha Benedikta Juhna, který vedl v semináři od roku 1810 výuku češtiny). Blíže M. NOVOTNÝ a kol., *Dějiny vyššího školství*, s. 109n.

²² Do poloviny 19. století se v biskupském úřadě vystřídali pouze tři muži: Johann Prokop Schaaßgotsche (1785–1813), Arnošt Konstantin Růžička (1815–1845) a Josef Ondřej Lindauer (1845–1850). A. K. Růžička zahájil svou duchovní přípravu v roce 1779 v pražském arcibiskupském semináři souběžně se studiem na pražské teologické fakultě, studia však dokončil v letech 1783–1785 v pražském generálním semináři; svou duchovní kariéru zahájil v letech 1785–1791 jako vicerektor, resp. od roku 1787 jako rektor lvovského latinského generálního semináře. Blíže k tomu R. SVOBODA, *Arnošt Konstantin Růžička*, zvl. s. 62–77.

²³ Ve sledovaném období úřad rektora semináře zastával Josef František Novák (1804–1818), Vojtěch Benedikt Juhn (1818–1826), Václav Šembera (1826–1827), Jan Nepomuk Körner (1827–1848) a Franz Nitsch (1848–1859). Nejzajímavější osobností mezi nimi byl bezesporu syn semilského kantora J. F. Novák. S jihočeskou metropolí ho poprvé spojilo studium na zdejším gymnáziu, kde v letech 1782–1784 úspěšně absolvoval všechny tři gramatické třídy, následně studoval filosofii a ve vídeňském semináři teologii. Kněžské svěcení mu udělil v Českých Budějovicích biskup J. P. Schaaßgotsche

Jejich výběru věnoval biskup Schaaffgotsche – i jeho nástupci v úřadě – velkou pozornost. První čtyři řádní profesori, Josef František Novák (1767–1844), Vojtěch Benedikt Juhn (1779–1843), Josef Nagl (1763–1822) a Josef Hablesreither (1777–1820) byli pro svůj úkol vybráni s předstihem a také v dalších letech byl profesorský sbor doplňován o lidi biskupem „prověřené“. Mnozí z nich byli již absolventy svého profesorského působiště.²⁴ Přesto bylo složení sboru i výuka jako celek občas předmětem kritiky nebo důvodem k přestupu na jiné bohoslovecké učiliště, jak o tom svědčí např. osudy Jana Nepomuka Neumanna (1811–1860), který z Českých Budějovic přešel po dvou letech na studia do Prahy.

Jak již bylo uvedeno, skladba studentů českobudějovického biskupského semináře byla velmi podobná situaci na tamním filosofickém lyceu, odkud také přicházelo nejvíce zájemců o studium bohosloví.²⁵ V letech 1804–1848 studovalo teologii v Českých Budějovicích přes 90 % seminaristů, kteří pocházeli ze 458 obcí na území tehdejší českobudějovické diecéze (tj. 1 441 z celkového počtu 1 598 studentů bohosloví, u nichž je tento údaj uveden).²⁶ Nejvíce studentů semináři dodalo samotné krajské město (103), vcelku hojně zastoupena byla i další dvě významná vzdělanostní, ekonomická a správní střediska regionu, Písek a Jindřichův Hradec (téměř šedesát); z jihozápadní části tehdejší diecéze sem směřovaly kroky adeptů kněžství především z Klatov (51). Podíl těchto míst byl však vyšší vzhledem k existenci šestiletých gymnázií v těchto městech, kdy ke studiu teologie v biskupském sídle odcházeli též absolventi těchto škol, kteří nebyli tamními rodáky. Nijak překvapující tedy není ani zjištění, že českobudějovičtí seminaristé pocházeli z rodin zemědělců (314; tj. 21 %) a především nejruznějších řeme-

(1793), během napoleonských válek působil přes deset let jako vojenský kaplan, po propuštění z armády se vrátil do Českých Budějovic, kde byl jmenován prvním rektorem biskupského semináře (1804–1818) a současně zde vyučoval dogmatiku (1804–1822). Další milníky jeho církevní kariéry představovalo jmenování nejprve sídelním kanovníkem českobudějovické kapituly (1817) a o čtyři roky později i zaderským arcibiskupem. Arcibiskupský úřad však – vzhledem ke svému zdravotnímu stavu – fakticky vykonával jen do roku 1830. Poté až do své smrti v květnu 1844 pobýval u svého přítele z doby společného působení v Českých Budějovicích, tehdejšího jindřichohradeckého probošta V. B. Juhna. Krátce před smrtí byl ještě jmenován titulárním arcibiskupem larisským. Podrobněji srov. Milena LENDEROVÁ, *Ze Semil na Balkán. Josef František Novák, arcibiskup zaderský*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 11, 1998, s. 47–64, a Tomáš VEBER, *Role katolických kněží v probuzení českého jihu (nacionalismus a/versus pastorační nezbytnost)*, in: *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 21.–22. dubna 2005 v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 2006* s. 26–33.

²⁴ Do roku 1850 se v českobudějovickém kněžském semináři a bohosloveckém institutu vystřídalo celkem 26 profesorů a jeden spirituál – tento úřad, jehož držitel převzal dohled nad mravy alumnů a byl též jejich zpovědníkem, byl ustaven až v roce 1845. Základní poznatky o profesorech semináře podává Ladislav DVOŘÁK, *Biskupský kněžský seminář v Č. Budějovicích*, České Budějovice 1905, s. 31an., dále srov. Jaroslav KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, České Budějovice 1995, zvl. s. 66an., a též T. VEBER, *Českobudějovický biskupský kněžský seminář*, zvl. s. 53–73.

²⁵ Např. ve školním roce 1813/1814 bylo mezi 31 nově nastupujícími seminaristy 21 absolventů českobudějovické filosofie, tj. 68 %.

²⁶ Z 574 měst a obcí uvedených v katalogích jako místo původu seminaristů se v Čechách mimo oblast českobudějovické diecéze nacházelo 83, na Moravě a ve Slezsku 11 a za hranicemi historického území českého státu pak leželo dalších 13 lokalit, celkem tedy 107 míst, z nichž přišlo v letech 1804–1848 do Českých Budějovic téměř 8 % všech seminaristů; teritoriální původ se nepodařilo určit u necelých 2 % posluchačů. Blíže k tomu srov. literaturu uvedenou v pozn. 13.

slníků (780, tj. 52 %). Ovšem s městským prostředím bylo v daném období prokazatelně spjato více budoucích duchovních, např. jen z učitelských rodin pocházelo dalších 70 (5 %) seminaristů atd.²⁷ V nemálo případech lze též bezpečně vysledovat cosi jako „rodovou tradici“ ve studiu kněžství, kdy z řady rodin v každé generaci odcházeli jejich synové studovat bohosloví v Českých Budějovicích, někdy, jako v případě velešinských mlynářů Kamarytů či třeboňských kupců Körnerů, se jednalo dokonce o několik příslušníků v rámci jedné generace.²⁸

Jedním z nich byl syn třeboňského kupce, mlynáře a pekaře Jana Maria Körnera Jan Nepomuk Körner (10. května 1788–11. února 1853).²⁹ Po studiích v rodném městě odešel do Českých Budějovic, kde v letech 1801–1810 absolvoval nejprve piaristické gymnázium, filosofické lyceum i biskupský seminář. V devatenácti letech se stal seminaristou a patřil k výjimečně nadaným studentům, jimž v posledním, tehdy třetím ročníku dokonce předsedal či je zastupoval jako *Kommunitätspräfekt*. Prospíval se samými *eminenter*, s poznámkou *singularis Bohemus*. V té době již výborně ovládal kromě německého a českého jazyka také latinu a klasickou řečtinu. Sám aktivně studoval i biblické jazyky, což dokládá skutečnost, že později sám tyto jazyky jako volitelné vyučoval. Na kněze byl vysvěcen 13. dubna 1811, poté krátce kaplanoval u kostela sv. Jiljí v Třeboni, ale brzy se vrátil do Českých Budějovic, kde byl roku 1817 jmenován biskupem Arnoštem Konstantinem Růžičkou na post profesora novozákonní biblistiky na bohosloveckém učilišti.

Podobně jako tehdejší rektor semináře Vojtěch Benedikt Juhn byl i Jan Nepomuk Körner literárně činný. Jeho publikační aktivity se naplno rozvinuly se založením Časopisu pro katolické duchovenstvo roku 1828, kdy byl již rok sám seminárním rektorem, právě po V. B. Juhnovi (a pouze ročním působení církevního historika Václava Šembery), ale biblistice, zejména novozákonní exegezi, se věnoval i nadále. Dokladem toho je mj. dosažení doktorátu na pražské teologické fakultě roku 1822 právě za – svého druhu průkopnické – exegetické práce. Kontakty s Karlem Aloisem Vinařickým, v podstatě vedoucím redaktorem a spířitem agentem Časopisu pro katolické duchovenstvo, jej uvedly do společnosti dalších obrozenců, včetně Josefa Dobrovského, Josefa Jungmanna či Františka Palackého. S Vinařickým jej pojila jak úzce vědecká činnost na poli teologickém, tak i širší zájem o literaturu a divadlo. Vlastenecky smýšlející Körner nejen vedl v semináři výuku češtiny, ale v roce 1833 se stal též prvním českobudějovickým členem Matice české.

Své publikační aktivity přerušil Körner zřejmě z důvodu většího pracovního vytížení roku 1844, kdy dohlížel, byv předešlého roku jmenován také sídelním kanovní-

²⁷ Dále zde byli zastoupeni hostinští a hospodští (37), obchodníci (23) či studenti z rodin vojáků (16), lékařů a apatykářů (19) nebo z rodin různých úředníků, ředitelů, radních, starostů (80) aj. Mezi řemeslníky bylo nejvíce mlynářů (75), řezníků (67), krejčích či ševců (62) atd. Sociální původ se podařilo určit v případě více než 1500 seminaristů. Tamtéž.

²⁸ Cenné dílčí informace k působení semináře, vzdělávání kněží, jejich sociálnímu původu aj. v prvních desetiletích existence českobudějovické diecéze přináší též práce Lenky MARTÍNKOVÉ, *Die Diözese Budweis 1785–1813. Ein Beitrag zu Organisation, Verwaltung, Schriftgut und Geistlichkeit der Diözese in josephinischer Zeit*, Pelhřimov 2011, zvl. s. 215an.

²⁹ Nejuceleněji a nejnověji o něm srov. Ivo MYNÁŘ, *Jan Körner (1788–1853). Nástin odkazu jihočeského teologa*, České Budějovice 2015 (bakalářská práce).

kem českobudějovické katedrální kapituly, na dostavbu a rozšíření budovy semináře a institutu. Ačkoli úřad rektora zastával svědomitě a dokázal teologickému učilišti vtisknout punc vysokoškolského pracoviště, byl v roce 1848, za poněkud nejasných okolností a přičiněním samotných bohoslovců, odvolán ze svého rektorského místa a nahrazen Franzem Nitschem (1802–1865), profesorem dogmatiky.³⁰ Zbytek života pak prožil v ústraní jako kanovník českobudějovické katedrální kapituly. Zemřel 11. února 1853, přičemž je pozoruhodné, že jeho bratr Karel (* 1798), vyučující v semináři v letech 1826–1853 starozákonní biblistiku, jej přežil jen o necelé dva měsíce (zemřel 27. března).

Z rodiny Körnerů známe díky pamětem Josefa Šusty ještě Václava, kterého Jan Körner vychovával po otcově smrti a který také převzal a rozšířil rodinný obchod v Třeboni. Rozsáhlá knihovna, kterou oba profesorští bratři shromáždili, sloužila později jako zdroj papírových kornoutů právě v obchodě jejich bratra Václava.³¹

Devět studijních let prožil v metropoli českého jihu i prachatický rodák, syn majitele malé punčochářské dílny, pozdější redemptorista a v letech 1852–1860 filadelfský biskup Jan Nepomuk Neumann. Po absolvování městské školy v rodném městě (1817–1823) studoval v Českých Budějovicích nejprve na gymnáziu (v letech 1823–1829), poté na filosofickém lyceu (1829–1831) a po jeho absolvování i v biskupském semináři (v letech 1831–1833), studium teologie však dokončil v arcibiskupském semináři v Praze (1833–1835). Neumann, pocházející z maloměstských, převážně německých Prachatic a z nábožensky velmi konzervativní rodiny, nebyl z relativně uvolněnější atmosféry v Českých Budějovicích příliš nadšen, výhrady měl jak k některým pedagogům, tak i k výuce. Proto asi nepřekvapí zjištění, že nepatřil mezi vynikající studenty – zejména na gymnáziu.³² Závěrečné zkoušky se podrobil v biskupském semináři v Českých Budějovicích, kde byl uznán způsobilým k přijetí kněžského svěcení, ale vzhledem k nadbytku kněží v diecézi mu nebylo uděleno. Odpověděl proto na žádost severoamerické diecéze ve Filadelfii, která hledala katolické misionáře znalé německého jazyka, a v květnu 1836 se vylodil v New Yorku. Tím se započala jeho čtrnáct let trvající a vysilující činnost misionáře mezi americkými Němci, kteří ne vždy měli správné pochopení pro jeho z domova importovaný restaurační katolicismus. Coby duchovní správce rozsáhlé filadelfské diecéze (67 000 km²) mj. založil či inicioval založení více než 80 kostelů a kolem 100 škol.³³

³⁰ K tomu blíže T. VEBER, *Českobudějovický biskupský kněžský seminář*, s. 62–64. Prvního dubna 1848 byl však nucen opustit svůj úřad s neprokázaným podezřením z osobního obohacování, o čemž podrobně též Karel PLETZER, *Epizoda z roku 1848 v Českých Budějovicích*, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 25, 1988, s. 15–21.

³¹ Srov. Josef ŠUSTA, *Léta dětství a jinošství: Vzpomínky I*, Praha 1947, s. 14–19.

³² Jeho studijní výsledky na gymnáziu v letech 1824–1829 viz Státní okresní archiv v Českých Budějovicích, Piaristické školy, *Juventus Gymnasii Budvicensis e Moribus et Progresu in Litteris*, kart. č. 2, inv. č. 132, sign. B 126, III-2; ke studiu v semináři srov. T. VEBER, *Českobudějovický biskupský kněžský seminář*, s. 62–64.

³³ Srov. spíše hagiografické či literární zpracování životních osudů prachatického světce, např. Petr PÍTHA, *Posel ze Zámorí. Sv. Jan Nepomuk Neuman*, Praha 1990, či Josef KOLÁČEK, *Magnificat z Nového světa*, Řím 1977. Přehled a hodnocení literatury k Neumannovi podává Martin C. PUTNA, *Jan Nepomuk Neumann v zrcadle české biografické produkce. Římskokatolická religiozita 19. století a vývoj její reflexe*, *Studia theologica* 12, 2010, č. 4, s. 64–82.

Zatímco Körner a Neumann se zařazení mezi drobnou kněžskou inteligenci svým následným postavením v církevní hierarchii poněkud vzpírají, řada dalších, leckdy již pozapomenutých či zcela zapomenutých osobností jihočeských duchovních tuto kategorii naplňuje měrou dostatečnou. Sem lze bezpochyby zařadit např. Václava Alexandra Pohana, jehož životní příběh se začal psát 5. září 1791 v Pelhřimově, v rodině zdejšího řezníka Sigmunda Pohana.³⁴ Václav byl jedním z jeho sedmi dětí a po studiích v Pelhřimově, Jihlavě a Jindřichově Hradci přišel do Českých Budějovic, kde v letech 1809–1814 absolvoval filosofické lyceum i biskupský kněžský seminář; ve studiu si vedl velmi zdatně, především jeho výsledky v semináři byly nadprůměrné, působil i jako tzv. *praelectus alumnorum* čili „studentský prefekt“, mezi jehož pracovní náplň mohlo patřit mj. doučování slabších spolužáků či jakási spolupráce na jejich duchovní formaci. V semináři studoval např. po boku Tomáše Hlávky, bratra pozdějšího přeštického purkmistra Antonína Hlávky, jejichž otec byl brašnářem, či Františka Josefa Slámy (1792–1844), pozdějšího básníka a kazatele, který pocházel z bojenické rolnické rodiny.³⁵

Přesto jej spíše než církevní kariéra lákala literární práce. Už při studiu překládal z latiny Catonova disticha, psal reflexivní nábožensko-lyrické básně, texty pohřebních písní či tzv. příležitost či příležitostné verše, kterými se měla mládež naučit oslavovat různé slavnostní příležitosti. Na svých kaplanských působištích, zejména v Plané nad Lužnicí a v Hlavatcích u Soběslavi, ale i na svém posledním působišti v Poříčí nad Sázavou (od roku 1834 do konce života), byl velmi činný jak literárně, tak i přímo, vahou své osobnosti a autority. Za to byl také jmenován biskupským notářem a čestným děkanem.

Pohan publikoval v Čechoslavu, České včele, Časopisu pro katolické duchovenstvo, v Květech českých i v Příteli mládeže, přispíval i do Rozličností Pražských novin. Básnickou sbírku svých příležitostných veršů nazvanou *Květný věneček školním dítkám ku slavnostem uvítý* publikoval roku 1838, na stránkách Časopisu pro katolické duchovenstvo popsal životy Antonína Hanikýře (1753–1833), z jehož fundace vzešlo Dědictví svatého Jana Nepomuckého (1833, tentýž rok vydal překlad biblických žalmů pořizený Janem Amosem Komenským), a Vojtěcha Benedikta Juhna, o němž již padla zmínka výše v textu. Juhnův životopis vyšel roku 1844. Svou horečnou aktivitu zakončil v Olbramovicích u Votic, kde 25. července 1850 podlehl úpalici.

Další osobností, kterou je třeba připomínat tím spíše, že se o ní nezmiňují žádné ze zevrubnějších dějin české literatury, byl absolvent českobudějovického institutu z roku 1828 Jan Tomáš Nováček (10. května 1802–11. června 1877). Narodil se v Mažicích, v rodině zdejšího sedláka Tomáše Nováčka. Nejprve navštěvoval školu ve Veselí nad Lužnicí, poté gymnázium a lyceum v Českých Budějovicích a roku 1821 vstoupil do semináře v Českých Budějovicích, kde k jeho spolužákům patřili např. Herrmann Dichtl (1802–1877) ze selského rodu, který později uvedl do Čech Kongregaci milosrdných sester svatého Karla Boromejského,³⁶ či řeznický syn a pozdější profesor církev-

³⁴ Srov. heslo *Václav Alexandr Pohan*, in: Lexikon české literatury III/2, Praha 2000, s. 967–968.

³⁵ K tomu srov. přepis záznamů studijních katalogů českobudějovického kněžského semináře v přílohách práce T. VEBER, *Českobudějovický biskupský kněžský seminář*. Ke Slámovi ještě níže v textu.

³⁶ Pozdější českobudějovický katedrální vikář Hermann Dichtl absolvoval v letech 1815–1825 jak českobudějovické gymnázium, tak i filosofické lyceum a biskupský seminář. Studijní léta 1826–1837 strávil na všech třech českobudějovických školách i Gabriel Schneider, původem z rolnické rodiny v Jablonci (Ogfolderheid) na Českokrumlovsku, který po ukončení semináře působil jako kaplan v po-

ního práva a dějin v českobudějovickém semináři Vojtěch Mokřý (1803–1882) a též již zmíněný rektor semináře Franz Nitsch, syn českobudějovického kováře. Jen o rok výše studoval vlastenecký kněz a básník Josef Vlastimil Kamarýt (1797–1833) z rodiny velešinského mlynáře a pekaře, s nímž se, podobně jako s Františkem Ladislavem Čelakovským, znal ze studií filosofie. Při studiu teologie si Nováček nevedl příliš dobře a studia ukončil. Tak by bylo možné jej pokládat za studenta-zkrachovalce. Do semináře se však vrátil v ročníku 1824–1825 a po třech dalších letech studia pak mohl být vysvěcen (24. srpna 1828).

Zřejmě pod vlivem svých představených začal čile literárně působit. Jeho prvním veřejným vystoupením byla sice až oslavná řeč na rektora Körnera, pronesená u příležitosti oslav 25 let rektorova kněžství, téhož roku mu však vyšla v Jindřichově Hradci u Aloise Josefa Landfrase také dlouho připravovaná kniha *Dobrá Frydolína a zlá Dorota* (1836).³⁷ Tehdy byl kaplanem v Kunžaku, kam byl přeložen ze Strmilova. Touto knihou se však Nováček zařadil po bok jiných, jako byli např. Josef Věnceslav Vlasák (1802–1871), Josef Vladimír Pelikán (1808–1876) či Jan Nepomuk Vávra-Lomnický (1792–1866) nebo již zmíněný František Josef Sláma a další autoři ohlasových próz a překladů z olbrímiho díla velmi úspěšného německého spisovatele Christopha von Schmidta (1768–1854), vydávaného v té době nejen v německých, ale i v českých zemích (německy) a nesmírně populárního mravoličnými příběhy pro děti a mládež, čtenými ovšem též dospělými čtenáři.³⁸ Nováček a jemu podobní tak doplňují dosud spíše torzovitě chápáný obraz o dějinách literatury pro děti či mládež, kde se obvykle zmiňuje Karel Alois Vinařický a jeho *Abeceda česká* (1838), výjimečně snad ještě František Doucha (1810–1884) se svými verši.

Nováček byl, stejně jako ostatní spoluzakladatelé Dědictví svatého Jana Nepomuckého, nakladatelského družstva vzniklého roku 1833, přesvědčen o tom, že je třeba lid poučovat a zásobit kvalitní literaturou všech žánrů, neboť „čte-li co vzdělávajícího hospodář neb kdo jiný v neděli, rád celý dům i sousední jej poslouchávají; domácí jeho netouží tak snadně po jiném vyrazení; i sami pak rádi čtou, a domovu se držíce, uchází i mnohým hříchům a mrzutostem; pakli kam vyjdou, i podle naučení, které doma slyšeli, se i spravují“.³⁹ Ačkoli jeho beletristickým dílům vévodí jistá schematičnost, celkem svého díla nestojí Nováček mimo romantický proud. Pro jeho aktivity buditelské a organizační, jak je popsal Rudolf Svoboda⁴⁰, jej pak – ve shodě s Jaroslavem Kadlecem⁴¹ – musíme řadit mezi významnější absolventy českobudějovického bohosloveckého ústa-

šumavském Hyršově. V roce 1853 tam založil samostatnou českou větev Kongregace školských sester de Notre Dame, která se v následujících sto letech významně zasloužila o rozvoj dívčího školství nejen v Českých Budějovicích. Blíže ke Schneiderovi a ženským kongregacím srov. Dana JAKŠÍČOVÁ, *Dcery své doby? Školské sestry v českých zemích v letech 1851–1938* (1950) I, České Budějovice 2012, s. 80an.

³⁷ Srov. uvedení právě tohoto díla jako synekdochického spisu v Jana ČEŇKOVÁ a kol., *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, Praha 2006.

³⁸ K němu srov. Ursula CREUTZ, *Christoph von Schmid 1768–1854. Leben, Werk und Zeitgenossen*, Weihenhorn 2004.

³⁹ Jan Tomáš NOVÁČEK, *Hlas spoluouda Dědictví svatojanského k ostatním spoluoudům*, Časopis pro katolické duchovenstvo 1, 1841, s. 157–160, zde cit. s. 159.

⁴⁰ Srov. R. SVOBODA, *Arnošt Konstantin Růžička*, s. 159–160.

⁴¹ Srov. J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 91.

vu. Nováček zemřel na prahu léta roku 1877 ve Stráži nad Nežárkou jako biskupský notář a čestný strážský děkan.

Další zapomenutou kněžskou a literární postavou je mirovický děkan Šimon Bernard Vrána (27. října–6. října 1856), který pocházel z rolnické rodiny z Hrachoviště na Jindřichohradecku. Udržoval blízké kontakty s Josefem Jungmannem, pro nějž shromažďoval materiál k jeho *Slovníku česko-německému*. Sám byl též literárně činný – v roce 1821 v Českých Budějovicích vydal svou dvoudílnou *Historii biblickou*; mj. v roce 1837 též sepsal nerealizovaný návrh na reformu elementárního školství. Spoluautorem tohoto návrhu byl rolnický synek z Bojenic na Tábořsku, „přední křísitel národa českého“, první prachatický historik, chřestický farář a bechyňský děkan, František Josef Sláma-Bojenický (16. května 1792–5. srpna 1844), který v jihočeské metropoli nejprve vystudoval gymnázium (1805–1809) a po studiích filosofie v Praze se v roce 1811 vrátil do Českých Budějovic, kde v následujících čtyřech letech absolvoval i teologická studia. Jeho vlastenecké názory i náboženské postoje v Praze výrazně ovlivnil zejména Bernard Bolzano, jehož přednášky navštěvoval, a také Václav Hanka. V českobudějovickém semináři na Slámu výrazně zapůsobil především vlastenecky zapálený syn březnického ševce František Bezděka, který zde během svého studia vyučoval zájemce z řad dalších posluchačů teologie češtinu.⁴² Podle Václava Starého to byl právě F. J. Sláma, kdo v době svého kaplanského působení v Prachaticích (1818–1825) učil pozdějšího amerického světce J. N. Neumanna česky. Sám Sláma byl autorem řady příruček o včelařství, štěpařství a hospodaření, jeho *Obrazy minulosti starožitného města Prachatic* vyšly v roce 1838 (později též německy). Výnos z vydání této knihy stejnoměrně rozdělil mezi prachatický špitál a chraštický chudobinec.⁴³

Opomenut by neměl být ani další vlastenecký básník a kněz, rodák z kamenicko-lipské řeznické rodiny František Jaroslav Vacek-Kamenický (24. ledna 1806–23. března 1869). Po studiích na jindřichohradeckém gymnáziu, pražské filosofii a českobudějovickém semináři mu bylo v červenci 1831 uděleno kněžské svěcení. Po několikaletém kaplanování v Březnici, Týnci u Klatov a v Merklíně natrvalo zakotvil na blovické faře, kde rozvíjel bohatou vlasteneckou činnost (zejména při počesťování tamní elementární školy). Udržoval kontakty s předními buditeli – zejména s Josefem Vlastimilem Kamarýtem a Františkem Ladislavem Čelakovským – a sám byl též knižně i časopisecky velmi aktivní.⁴⁴

⁴² František Bezděka (29. prosince 1788–19. března 1871), absolvent píseckého gymnázia, s nímž zůstal spjat po většinu svého života – nejprve jako student (1804–1808) a posléze v letech 1820–1868 jako učitel náboženství. Pouze v rukopise zůstaly jeho *Paměti města Písku*. Českobudějovický seminář se stal jedním z prvních teologických učilišť v zemi, na nichž byla z rozhodnutí státu postupně od roku 1810 zaváděna výuka češtiny v rámci pastorální teologie (za finanční odměnu vyplácenou ročně) – toto opatření mělo napomoci odstranit nedostatek češtinu ovládajících duchovních, kteří by bez znalosti jazyka v českých farnostech mohli jen těžko efektivně provádět pastorační a napomáhat mravní obrodě svěřených farníků. Ke snahám o zavedení češtiny do úřadů a do škol srov. M. HROCH, *Na prahu národní existence*, zvl. s. 132an.

⁴³ Václav STARÝ, *František Josef Sláma a Prachatice*, Zlatá stezka 1, 1994, s. 79–85, a TÝŽ, *Der Heilige Johann Neumann und Prachatitz*, Prachatice 1997, s. 26.

⁴⁴ V roce 1833 vydal sbírku *Písně v národním českém duchu*, cyklus znělek *Lilie a růže* publikoval v roce 1846, zatímco jeho historické pojednání *Sepsání dějin a památek hradu, města a panství březnického* zůstalo jen v rukopise. Více k němu uvádí Jaroslav PRŮCHA, *170 let od narození Františka Jaroslava*

Na závěr tohoto stručného přehledu připomeňme ještě příslušníka široce rozvětvené a v 19. století zřejmě nejvýznamnější českobudějovické rodiny Zátků, Jana Zátku (26. května 1802–31. prosince 1881), jenž svými aktivitami literárními, politickými, filosofickými i pedagogickými více než většina jeho kněžských současníků překračuje milieu předbřeznové doby, v němž vyrostl. Syn původně velešínského bednáře a obchodníka s obilím, vlastenecký kněz a „jihočeský bolzanovec“ po přestěhování rodiny do Českých Budějovic absolvoval v krajském městě gymnaziální, filosofická i teologická studia, která završil 26. srpna 1827 udělením kněžského svěcení.⁴⁵ Poté nastoupil duchovní službu v Písku a ve Velešíně a nakonec od roku 1838 trvaleji zakotvil na jindřichohradeckém gymnáziu jako profesor náboženství. Zde patřil k horlivým propagátorům užívání češtiny, kterou nejen vyučoval, ale také šířil sháněním a půjčováním českých knih. Zátkovy náboženské a filosofické postoje, ovlivněné především Bernardem Bolzanem a Georgem Wilhelmem Friedrichem Hegelem, se zejména po vydání jeho dvoudílné knihy *Biblické děje Starého a Nového zákona* (1849) stále více odchylovaly od závazného církevního výkladu.⁴⁶ V roce 1859 byl Zátka suspendován a předčasně poslán na odpočinek. Ale ani zde nezahálel – v Českých Budějovicích se jednak zapojil do veřejného života (např. v rámci Besedy českobudějovické) a jednak pokračoval v publikační činnosti, která byla stále více trnem v oku některým církevním představitelům, kteří mu proto nechtěli povolit kněžský pohřeb. K tomu však nedošlo díky přímému zásahu biskupa Jana Valeriána Jirsíka.⁴⁷

Tolik jen stručný a letmý přehled absolventů českobudějovické teologie v první polovině 19. století. Jistě není bez zajímavosti, že většinu uvedených kněžských osobností z této doby spojuje osud lidí „druhého sledu“, tedy že nechyběli u velkých událostí své doby, ale často v nich stáli spíše stranou, takřka „za oponou dějin“. Přesto patřili ve své době mezi onu drobnou inteligenci, nové společenské elity, stáli v popředí veřejného života postupně se utvářející jazykově české společnosti a byli, jako např. Jan Körner, či alespoň měli ambice být, jako Jan Tomáš Nováček, jejími názorovými vůdci, buditeli a vychovateli. Lze říci, že se tu napíná základní osnova pro to, co bude teprve mnohem později možné nazývat občanskou společností. Několik podrobněji popsaných životů zřetelně ukazuje, že se tito lidé jednak přirozeně sdružovali a mezigeneračně

Vacka-Kamenického, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 13, 1976, 2, s. 117–118.

⁴⁵ Na českobudějovické latinské škole se úzce stýkal s Františkem Ladislavem Čelakovským (1799–1852), Josefem Krasoslavem Chmelským (1800–1839) a Josefem Vlastimilem Kamarýtem (1797–1833). Ke Kamarýtovým studijním letům v Českých Budějovicích (vystudoval zde gymnázium, filosofii i teologii) a k počátkům jeho přátelských vztahů s Čelakovským a Chmelským nejnověji Miroslav NOVOTNÝ, *Školství na jihu Čech v době Josefa Vlastimila Kamarýta*, in: F. Krejča – J. Podlešák, Josef Vlastimil Kamarýt. Život – dílo – doba, České Budějovice 2008, s. 41–57.

⁴⁶ Zátkovy filosofické, vědecké i vlastenecké postoje se odrážejí v jeho dalších publikovaných textech, ať již to byla jeho *Řeč o jubilejní slavnosti před padesáti lety založeného gymnasia jindřicho-hradeckého* (Tábor 1857) či úvaha *O přednostech člověka před druhými zemšťany. Pojednání z člověkovědeckého stanoviska* (Siebentes Programm des k. k. Neuhauser Gymnasiums am Schlusse des Studienjahres 1858, s. 3–10) a zejména pak jeho racionalisticky pojatý a z pohledu dobového katolického diskursu zcela nepřijatelný spis *Všeobecný názor na svět* (Praha 1862), který vyvolal novou vlnu nevole vůči autorovi.

⁴⁷ Jan MUK, *Ze života osvěcenského katechety prof. Jana Zátky*, České Budějovice 1937 (zvl. otisk z Republikána); Karel REBAN, *O jednom osvěceném knězi*, Hlas lidu, 14. listopadu 1938, č. 19.

ovlivňovali a jednak že kolem sebe soustřeďovali další aktivní a podobně smýšlející lidi a vytvářeli tak místní a regionální centra, což např. v obrodném jazykovém procesu, ale i v šíření státotvorné (a později národotvorné) ideologie hrálo jednu z klíčových rolí. Svým širším kulturně-společenským rozhledem navíc přirozeně spojovali region, v němž působili, s centrem či centry kulturního dění, jako byla Praha, případně Vídeň.⁴⁸

⁴⁸ Zajímavou, dosud velmi málo popsanou skupinu by pak mezi duchovenskými elitami tvořili vojenští duchovní, polní kuráti, kteří měli možnost prostřednictvím pastýřské služby v plucích rakouské armády rovněž názorově formovat a ovlivňovat širší, byť prakticky výlučně mužskou societu. V této souvislosti ještě poznamenejme, že na vídeňském elitním kněžském vzdělávacím a formačním ústavu sv. Augustina, tzv. Frintaneu, studovalo v letech 1830–1850 celkem šest kněží z českobudějovické diecéze: Mathias Körbl (1831), Václav Mokřý (1833), Johann Hruschka (Hruška, 1834), Franz Jechel (či Jöchl, Jechl, 1839), Emanuel Mardetschläger (1842) a Karel Waldecký (1846). Pokud bychom připočetli i Josefa Haise, který studoval v českobudějovickém semináři před rokem 1850 a stal se posléze biskupem v Hradci Králové (1876), a Franze Menschika (1852), který rovněž studia bohosloví uzavřel před rokem 1850, pak by počet stoupl na osm. K Frintaneu srov. zejména Karl Heinz FRANKL – Rupert KLIEBER (edd.), *Das Priesterkolleg St. Augustin „Frintaneum“ in Wien 1816 bis 1918. Kirchliche Elite-Bildung für den Donau-Alpen-Adria-Raum*, Wien – Köln – Weimar 2008, a též Emerich BIELIK, *Geschichte der k. und k. Militär-Seelsorge und des Apostolischen Feld-Vicariates*, Wien 1901.